

Waterfor, Bellfast miasta pomniejsze.

SZWECYA i NORWEGIA.

Rozległość 292,000 m. k. Ludność 5,957,107

P. Jaki ma kształt Szwecya z Norwegią?

O. Szwecya z Norwegią jest półwysep Skandynawski. Wschodnią część jego zajmuje Szwecya a zachód Norwegia.

Półwysep Skandynawski z północy oblewa ocean lodowaty północny, ze wschodu dotyka się Rosyi i oblewa go odnoga Botnicka i morze Bałtyckie, na południe morze Bałtyckie, cieśniny Kategat, Skagerrak i morze północne, na wschód ocean Atlantyki.

P. Jaki jest klimat i płody w Szwecyi?

O. Klimat na północy zimny, na południu ciepłszy. Odpowiednio do tego i roślinność; na południu rosną zboża, a na samej północy nic nie rośnie.

Szwecya nie wydaje tyle zboża ile jej ludność potrzebuje, ale muszą je sprowadzać z innych kraj.

P. Czem się trudnią mieszkańcy Szwecyi?

O. Mieszkańcy Szwecyi i Norwegii, gdzie można, zajmują się rolnictwem, a zwykle trudnią się rybołówstwem, obrabianiem drzewa, górnictwem i handlem.

W Szwecyi są ogromne lasy sosnowe, dostarczające w wielkiej ilości materiały na deski i do budowy okrętów. Z ciał kopalnych sławne jest szwedzkie żelazo i miedź, które

się wydobywają w górach Skandynawskich.

P. Jaki jest rząd i religia?

O. Szwecya i Norwegia od roku 1814 są pod berłem jednego monarchy, jednakże każdy kraj ma swoje własne prawa— Religia protestancka.

W Szwecyi i Norwegii oświata bardzo rozszerzona między ludem.

P. Jakie są miasta w Szwecyi.

O. Miasta w Szwecyi są: **Sztokholm** stolica 140 tys. miesz. *Upsala* uniwersytet 204 mieszkańców. *Falun*, *Dannemora*, kopalnie żelaza. *Karslkrona*, port, *Kalmar* itd.

P. Jakie są miasta w Norwegii?

O. Miasta w Norwegii są; **Chrystiania** stolica 70 tys. m. port, prowadzi handel deskami. Mniejsze miasta *Frydrychschal* i *Roraas*.

Do Szwecyi należy wyspa Gotland i Oland na morzu Bałtyckiem.

DANIA.

Rozległość 14,734 m. k. Ludność 1,784,741.

P. Z czego się składa Dania?

O. Dania składa się z półwyspu Jutlandyi i wysp: Zelandyi, Fionii, Laland, Alsen i innych.

Skagerrak, Kategat Zund oddziela wyspy Danii od Szwecyi. Wschodnią część Danii oblewa morze Północne, na południu leżą Niemcy.

P. Jakie są płody, rząd i religia?

O. W Danii klimat umiarkowany — mieszkańcy

trudnią się rolnictwem – rząd monarchiczny ograniczony – religia luterska.

Szwedzi, Norwegowie i Duńczycy są pochodzenia Teutońskiego.

P. Jakie są miasta w Danii?

O. **Kopenhaga** 180,000 tys. miesz. stolica na wyspie Zelandyi. *Odensee* miasto handlowe.

Do Danii należy wyspa Islandya -- wyspa pokryta lodem i skalami. Dziwna to wyspa, -- bydło rogate nie ma rogów, a owce mają ich od 4 do 5. Wiele wulkanów, a źródła wytryskują wody wrzące (gajzer y).

HOLANDYA.

Rozległość 13,900 m. k. Ludność 3,716,000

P. Jakie jest położenie Holandyi?

O. Holandya na zachód i północ jest oblana morzem północnym, na wschód ma Niemcy, na południe Belgię.

Holandya nazywa się inaczej Niderlandy, czyli kraj nizko położony; i kraj ten byłby zalany przez morze, bo w części leży niżej od powierzchni morza, tylko tamy reką ludzka poczynione, wody powstrzymują.

P. Jaki jest klimat i zajęcie?

O. Klimat jest umiarkowany, powietrze mgliste; mieszkańcy zajmują się rolnictwem, chowem bydła, handlem i przemysłem.

Najsławniejsze są: krowy holenderskie, sery, bielizna stołowa i śledzie. Holendrzy nadzwyczaj lubią porządek i czystość.

P. Jaka jest religia i rząd?

O. Religia jest katolicka i protestancka, – rząd monarchiczny ograniczony.

P. Jakie są miasta w Holandyi?

O. **Haga** stolica państwa, 90tys. miesz. *Amsterdam* 277 tys. miesz. pod względem handlu morskiego, w Europie drugie miasto po Londynie. Inne miasta są: *Rotterdam*, *Utrecht* po 70 tys. miesz. *Sardam*, wieś ma 2300 wiatraków w okolicy, *Mastrych* warownia.

W stronie południowo wschodniej Holandyi, leży małe księstwo Luxemburg, ze stolicą tego nazwiska. Król Holenderski jest księciem Luxemburga.

Do XV wieku Holendrzy byli bardzo potężni na morzu i mieli liczne kolonie. W XV wieku panowania na morzu, przeszło w ręce Anglii; jednakże do dziś mają do 25 milionów ludności pod swoim panowaniem, na koloniach.

Znaczniejsze kolonie Holenderskie są: W Azji Banka, Sumatra, Borneo, Jawa, Madera. W Ameryce: wyspy św. Eustachego, św. Marcina i Soba. W Afryce Gwinea. W Oceanii Nowa Gwinea.

BELGIA.

Rozległość 11,313 m. k. Ludność 5,078,105.

P. Jakie są granice Belgii?

O. Belgia ma na wschód Niemcy, na południe Fran -

cyą, na zachód morze Północne, na północ Holandję.

P. Co wiemy o przemyśle Belgijczyków?

O. Belgia jest małe państwo, jednakże swoim przemysłem celuje przed innymi państwami Europy; ziemia bardzo uprawna.

Sławne są belgijskie wyroby: broni, płótna, dywany, koronki zwane brabandzkie, są w wysokiej cenie. Kraj cały jest poprzerzynany kanałami i kolejami, co ułatwia handel. Lud jest pochodzenia celtyckiego; po miastach mówią po francuzku, a po wsiach po flamandzku.

P. Jaki jest klimat, płody i rząd?

O. Klimat i płody w Belgii, jak w Holandji – rząd monarchiczny ograniczony – religia katolicka.

Belgijczycy są gorliwymi katolikami.

P. Jak się dzieli Belgia?

O. Belgia dzieli się na 9 prowincji, z których najznaczniejsze są: Brabancya i Flandrya.

P. Jakie są miasta w Belgii?

O. **Bruksella** stolica 170 tys. miesz. słynie koronkami. *Antwerpia* i *Ostenda*, po 100 tys. miesz. porty wojenne, miasta bardzo handlowe i kąpiele.

Leodyum (Liege) *Lowanium* (Louvain) uniwersytet.

W Antwerpii jest kościół z najwyższą wieżą na świecie 460 stop.

FRANCYA.

Rozległość 204,079. m. k. Ludność 36,102,831.

P. Jakie jest położenie Francji?

O. Francja leży w zachodniej części Europy; na północ ma Belgię i kanał Brytański, na wschód Niemcy, Szwajcaryę i Włochy, na południe morze Śródziemne i Hiszpanię, na zachód ocean Atlantycki.

P. Co wiemy o Francji?

O. O Francji wiemy że jest kraj nadzwyczaj bogaty należy do najpotężniejszych i najucywilizowańszych narodów Europy.

Francuzi położyli wielkie zasługi dla oświaty i cywilizacji i w każdej gałęzi nauk, umiejętności i t.d., mają ludzi pierwszorzędnych i przodują innym narodom.

Dla zasług jakie Francja położyła dla kościoła, nosi nazwę, pierworodnej córki kościoła. Misy zagraniczne najczęściej mają poparcia materyjalnego z Francji, a misjonarze francuzcy pracują po wszystkich misjach całego świata.

Język francuzki jest językiem dyplomatycznym i jest używany w wyższych towarzystwach całej Europy.

P. Jaki jest grunt, klimat i płody?

O. We Francji grunt urodzajny, klimat umiarkowany, – na północy rosną wszelkie zboża; w środku klimat cieplejszy i udają się wyborne wina, na południu oliwa.

Francja cała jest równa, tylko na południu są góry Pirenejskie i Seweny. Z minerałów najważniejsze żelazo i wę-

giel.

P. Jaki handel i przemysł we Francyi?

O. Handel i przemysł jest bardzo kwitnący – Sławne są wyroby jedwabne, sukienne, bawełniane i galanteryjne.

Wyroby francuzkie odznaczają się dobrocią, dobrym gustem i pięknoscia. Koleje żelazne i kanały ułatwiają handel.

P. Jaki jest rząd i religia we Francyi?

O. Od roku 1870 Francya jest rzeczą pospolitą; religija katolicka jest panującą.

We Francyi jest bardzo wiele zakładów naukowych i dobroczynnych, tak rządowych jako też prywatnych.

Francya dzieli się na 34 departamenta, czyli prowincye. Znaczniejsze prowincye są: Ile de France, Szampania, Burgundya, Prowancya, Normandya itd.

W Szampanii wyrabiają wino szampańskie, w Prowancyi najslawniejsza oliwa, zwana prowancką.

P. Jakie są miasta we Francyi?

O. We Francyi głównejsze miasta są: Paryż nad Sekwaną, stolica, Bezanson, Lyon, Klermont, Marsylia, Tuluza, Tulon, Awinion, Bordo (Bordoux) Nant, Orlean, Kale, (Calais) Nizza i inne.

Paryż nad rzeką Sekwaną, dwa miliony mieszkańców, stolica Francyi, warownia. Paryż posiada bardzo wiele zakładów naukowych i dobroczynnych, ma sławne muzea, bibliotekę, galerye, akademie, uniwersytety. Miasto bardzo piękne, jest ogniskiem oświaty i cywilizacyi.

Lyon 320,000 miesz. najslawniejsze wyroby jedwabne, na całym świecie i akademie.

Tuluza, Rouen, fabryki bawełniane i stalowe.

Havr, Brest, Szerburg, (Cherbourg) *Dunkierka*, miasta portowe. *Tulon* port wojenny.

Marsylia 300 tys. miesz. miasto portowe. *Wienne* sławne oliwą, jedwabiem i bawełną.

Awinion (Awignon) pamiętne niewolą papieży w XIV wieku.

Do Francyi należy wyspa Korsyka na morzu Śródziemnem, z miastem Ajacio.

W Afryce Algier wyspa St: Luis, Gorea, Barbon.

W Azji pobraże Koromandel.

W Ameryce wyspy Gwadalupa, Martynika, Małe Antyle, Gujana.

W Oceanii: Nowa Kalifornia, wyspy Pomotu, Morkizy, Taiti.

HISZPANIA.

Rozległość 195,149 m. k. ludność 16,577,000.

P. Jakie jest położenie Hiszpanii?

O. Hiszpania leży w północno zachodniej Europie; na północ ma Francję, odnogę Biskajską, na wschód i południe morze Śródziemne, na zachód Portugalie i ocean Atlantycki.

Hiszpania z Portugalia nazywają się półwyspem Pirenejskim od gór tego nazwiska na jej północy. Hiszpania jest kraj dość górzysty. W górach Pirenejskich jest mała Rzeczpospolita Andorska, ma rozległości 190 mil kwadratowych.

Hiszpania jest bogatą w żelazo, ołów, żywe srebro i złoto, którego jest nie wiele.

P. Jaki jest klimat i płody Hiszpanii?

O. Klimat Hiszpanii na północy umiarkowany, na południu ciepły. Ziemia urodzajna, wydaje różne gatunki zbóż, winogrona, figi, rodzyunki, pomarańcze itd.

Rolnictwo, hodowanie marnosów (gatunek owiec z delikatnym włosem) i nie rozległy handel, stanowią zajęcie Hiszpanów.

P. Jaki jest rząd i religia?

O. Rząd w Hiszpanii monarchiczny – religia kat.

Przez długi czas nie katolikowi wzbroniony był pobyt w Hiszpanii.

Hiszpanie są szlachetni, ale dumni; chociaż w Hiszpanii jest 17 uniwersytetów, oświata ludu nie za wysoko posunięta. Kolumb na okrętach hiszpańskich odkrył Amerykę XXI wieku.

Hiszpania miała wielkie posiadłości w Ameryce i należała do najpotężniejszych mocarstw.

Hiszpania historycznie składa się: z Kastylii, Aragonii, Nawarry i ziemi Basków. Administracyjnie Hiszpania dzieli się na 14 prowincyi. Galicya, Austrya, Nawarra, Aragonia, Ziemia Basków, Kastylija, Katalonia, Walencya, Murcyja, Grenada, Andaluzyja, Estremadura, Stara Kastylija, Nowa Kastylija i Leon.

P. Jakie są miasta w Hiszpanii?

O. Miasta w Hiszpanii są: **Madryt** stolica 300 t. m. nad rzeką Mondzuzares. *Barcelona* 200 t. miesz. *Grenada*, *Toledo*, *Kordowa*, *Kadyx*, *Walencya*, *Pampeluna*, *Saragossa* i *Salamanka*.

Miasta wyżej wyliczone są bogate i piękne, od 80 do 15

1721
1704
1707

tys. miesz, prowadzą handel winem, jedwabiem i owocami. Miasta portowe: Walencya, Malaga, Kartagena, Kadyx, silna forteca.

Malaga warownia i port. Saragossa warownia, pamiętna zdobyciem w r. 1809 przez Polaków i Francuzów.

Gibraltar nad cieśniną tego nazwiska, silna warownia; od r. 1704 należy do Anglii.

Posiadłości Hiszpańskie: na morzu Śródziemnym są: wyspy Balearskie, Majorka i Minorka. W Afryce: Tager, Zeula wyspy Kanaryjskie. W Azji wyspy Filipińskie. W Ameryce wyspy: Kuba, Portoriko i wyspy Panieńskie.

PORTUGALIA.

Rozległość 34,500 m. k. ludność 3,999,000.

P. Jakie jest położenie Portugalii?

O. Portugalia leży na półwyspie Pirenejskim, nad brzegiem oceanu Atlantyckiego, a na północ i na zachód otacza ją Hiszpania.

P. Jaki jest rząd, religia i płody w Portugalii?

O. W Portugalii jest rząd monarchiczny, religia katolicka. O ludności, klimacie, płodach i handlu, to samo można powiedzieć, co się rzekło o Hiszpanii.

P. Jakie są miasta w Portugalii?

O. Miasta w Portugalii są: **Lizbona** 200 tys. miesz. nad rzeką Tag, stolica. *Oporto* miasto handlowe, *Koimbra* ma uniwersytet jedyny na cały kraj, *Braga* warownia.

Kolonie. Portugalczycy mieli bardzo rozległe kolonie

na całym świecie i byli potężnym narodem na morzu; z czasem jednak kolonie ich stały się, albo udzielnymi państwami, albo przeszły w obce ręce. Do dziś do Portugalii należą: wyspy Azorskie, Zielonego przylądka, Madera. W Afryce Mozambik, w Gwinei Angola i Benguela, w Azji Goa i Diu, w Indostanie wyspy S. Tomasza i Książęce.

WŁOCHY.

Rozległość 114,898 m. k. Ludność 26,789,036.

P. Jakie jest położenie Włoch?

O. Włochy leżą w południowej Europie, na północ mają Szwajcaryę i Austryę, na wschód morze Adryatyckie, na południe i zachód morze Śródziemne.

Włochy jest kraj górzysty; od północy aż na południe przez sam środek przerznięty górami Apenińskimi, które nadały też i tę nazwę całemu półwyprowi. Włochy jest kraj starożytnych Rzymian.

P. Jaki jest grunt i klimat?

O. Włochy Kraj górzysty, grunt bardzo urodzajny, klimat ciepły. Na północy rośnie wino i zboża; w środku pomarańcze, figi i cytryny; na południu trzcina cukrowa i inne podzwrotnikowe płody.

W południowych Włoszech prawie ciągle panuje lato, miejscami trzy razy do roku sieją i zbierają zboże, cztery do pięć razy koszą trawę. Cytryny, pomarańcze, figi i wino na południu rosną po lasach.

P. Z czego się składa dzisiejsze państwo Włoskie?

O. Dzisiejsze państwo Włoskie utworzone w 1870 r.

składa się z połączonych licznych księstw, królestw i z państwa Kościelnego.

Na półwyspie Apenińskim w północnej części były królestwa: Sardyńskie, Lombardzko-Weneckie, Księstwa: Parma, Modena, Toskania (Etruria.) Środek Włoch zajmowało państwo Kościelne, (ze stolicą Rzym, pod rządem Ojca św.) Na południu królestwo Obojga Sycylii (czyli Neapolitańskie.)

W roku 1860 król sardyński wszystkie te królestwa razem złączył w jedno państwo Włoskie, ze stolicą Florencyą. Ojcu świętemu pozostawiono tylko Rzym z małym obwodem ziemi, od strony morza Śródziemnego. A w roku 1870 gdy Francya była w wojnie z Niemcami, Włosi napadli na resztki posiadłości Ojca świętego, zagrabilili Rzym, zrobili w nim swoją stolicę, a Ojciec święty odarty i wydzierzony ze swej własności, jako więzień siedzi w Watykanie.

P. Co wiemy o przemyśle i zajęciu mieszkańców Włoch?

O. Włosi zajmują się rybołówstwem, uprawą roli, uprawą kukurudzy, wina, ryżu, oliwy itd. i to jest przedmiotem handlu.

W północnej części, mieszkańcy są pracowici; na południu zaś są leniwi. („Doleze far niente”) „Śłodko nie nie robić” jest ulubione ludu przysłowie.

We Włoszech handel stoi nisko, nauki kwitną, a sztuki piękne: malarstwo, rzeźba, architektura, muzyka i śpiew, we Włoszech doszły do najwyższej doskonałości.

P. Jaki jest rząd i religia we Włoszech?

O. Rząd we Włoszech monarchiczny, religia katolicka.

Chociaż lud włoski jest katolicki, język jednak pol ja-

rzmem towarzystw sekretnych, jako to: Farmazonów i Karbonarzy, którzy mają wielki wpływ na rządy.

P. Jakie są miasta we Włoszech?

O. We Włoszech północnych miasta są: *Turyń, Medyolan, Wenecya, Padwa, Mantua, Werona, Florencyja, Liworno.*

Miasta we Włoszech środkowych: (*Państwo Kościelne*) *Rzym*, dziś stolica Włoch. *Ostia, Civitta Vecchia*, (Czywita Wekia) *Bolonia, Ferrara, Rawenna, Ankona, Loretto i Asyż.*

Miasta we Włoszech południowych: (dawne królestwo Obojga Sycylii) *Neapol, Akwila, Lekeze i Reggio.*

Królestwo Neapolitańskie dzieliło się na krainy: *Abruzzo, Kampanię, Apulię, Kalabrię.*

Rzym nad Tybrem 120 tys. mieszkańców, wznosi się na siedmiu pagórkach. Rezydencya Papieży, stolica świata katolickiego, ma 326 kościołów (jeżeli ich jeszcze Włosi nie sprzedali,) między którymi najslawniejszy kościół S. Piotra, przy nim Watykan pałac Papieży, kościół S. Jana, w którym koronowano Papieży, Kwirynał w którym przemierzali Ojcowie święci. W Kwirynale obierano Papieży, a po zagrabieniu Rzymu, w Kwirynale mieszka król włoski, i od roku 1870 Rzym jest stolicą państwa Włoskiego. W Rzymie jest wiele zakładów naukowych, akademii, galerii, muzeów i t. d. W starożytności Rzym liczył trzy miliony mieszkańców.

Florencyja 167 tys. miesz. jedno z najpiękniejszych miast w świecie ma uniwersytet, sławne zbiory rzeźb i malarstwa.

Wenecya 136 tys. miesz. miasto zbudowane na stu wyspach morza Adryatyckiego, zamiast ulic są kanały i

plywają łodziami.

Loretto tu jest domek Matki Boskiej, w którym przemieszkiwała. Domek ten z Palestyny przenieśli Aniołowie.

Neapol 450 tys. miesz. miasto bardzo piękne przedstawia piękny widok od morza.

Fortece. *Werona, Mantua, Peschiera, Palmanuova.*

Liworno, Genua, Civitta Vecchia, Ravenna, Ankona, Wenecya, Messina miasta portowe.

Do Włoch należą wyspa *Sycylia i Sardynia.*

Miasta na Sycylii: *Palermo Messyna i Syrakuzy.*

Miasto w Sardynii *Kagliary.*

W środkowych Włoszech leży rzecz pospolita *St. Marino*, z miastem tego nazwiska. Cała rzecz pospolita ma milę kwadratową rozległości, 8 tysięcy mieszkańców, 1 miasto i 4 wsie.

NIEMCY.

Rozległość 210,776 m. k. Ludność 41,058,196.

P. Jakie jest położenie Niemiec?

O. Niemcy zajmują środek Europy.

Na północ mają Danię, morze Bałtyckie i Północne, na wschód Rosję i Polskę, na południe Austryę i Szwajcaryę, na zachód Francję, Belgię i Holandję.

P. Co wiemy o Niemczech, o ich potędze i oświacie?

O. Niemcy są krajem bardzo oświeconym, od roku 1871 są potężnym cesarstwem, które się składa z 26 państw, królestw i księstw.

Kraje wchodzące w skład państwa niemieckiego są następujące: Królestwa: Prusy, Bawaryja, Wirtemberg, Saksonia. Wielkie księstwa: Badeńskie, Hesko Darmstadtzkie, Meklemburg, Sasko Wejmarskie. Księstwa: trzy saskie, tj. Koburg Gota, Altenburg, Meiningen, Brunszwickie -- trzy Anchalckie: Nesauskie, Keteńskie, Bombarskie -- dwa Szwareburskie: Rudolfstad i Sondershausen -- dwa Reńskie: Sleitz i Greitz -- dwa Lippe: Detmold, Shaumburg -- Lichtenstein, Waldek. Landgraństwo Hesko Homburskie. Miasta wolne: Hamburg, Bremen i Lubeka. Ziemie cesarskie: Alzacya i Lotaryngia.

Kraje wchodzące w skład Niemiec (prócz Alzacyi i Lotaryngii) mają swoich panujących (królów czy książąt) i rządzi się oddzielnie swojemi własnymi prawami. W rzeczach zaś ogólnych, odnoszących się do całego państwa, decyduje parlament (reichstag) w Berlinie zebranych z deputowanych z całego kraju. Prusy posyłają około dwie trzecie członków parlamentu. Król pruski jest cesarzem niemieckim, a Berlin stolicą cesarstwa.

P. Jaki jest klimat w Niemczech i czem się trudnią mieszkańcy?

O. Klimat umiarkowany, a mieszkańcy Niemiec trudnią się rolnictwem, przemysłem, handlem i górnictwem.

Niemcy są nadzwyczaj pracowici i przedsiębiorczy; wysoko podnieśli rolnictwo i handel, bardzo rozwinęli wiele fabryk płóciennych i sukiennych itd. Z minerałów dobywa się żelazo, cynk, miedź, węgiel kamienny, sól itd.

P. Jaka jest religia w Niemczech?

O. W północnych Niemczech jest religia protes-

tancka, a w południowych katolicka.

P. Jakie są miasta głównejsze w Niemczech?

O. Głównejsze miasta w Niemczech są: Berlin 800 tys. m. stolica. Hamburg, Drezno, Wrocław, Monachium, Kolonia, Królewiec, Magdeburg, Lipsk, Hanower, Frankfort, Bremen, Stutgard, Strazburg, Metz itd.

I. KROLESTWO PRUSKIE.

Rozległość 135000 m. k. ludność 24000000.

P. Jakie jest położenie Prus?

O. Prusy stanowią północną część cesarstwa Niemieckiego.

Od dwóch rzek Odry i Renu wschodnia część państwa Pruskiego, nazywa się Prusy Nadodrzańskie, zachodnia część czyli Westfalia, Prusy Nadreńskie.

Prusy dzielą się na prowincye, (Regierungsbezirki) obwoły i powiaty. Prowincye są: Brandenburgia, Saksonia Pruska, Pomerania, Szląsk, Westfalia, Prusy Wschodnie i Zachodnie, Poznańskie, Hanowerskie, Szlezwig Holsztyn.

Cały wschód państwa Pruskiego wznosi się na ziemiach Słowian ziemczalych, a nawet gdzie dziś jest miasto Berlin, tam stało polskie miasto Kolno. Dotąd jeszcze na Szlązku w Prusach Królewskich i Książęcych, na Pomorzu i w Poznańskim, tj. w ziemiach zabranych Polsce, pod rządem Pruskim żyje około dwa miliony samych Polaków, którzy opierają się jak mogą niemieckim wpływom, aby mogli zachować swoją wiarę, język i narodowość.

P. Jaka jest religia panująca w Prusiech, jaka ziemia, handel i t. d?

O. Religia panująca w Prusiech jest protestancka, w ogóle wszystko to co się mówiło o Niemczech o przemyśle, handlu i t. d. i do Prus się odnosi.

W stosunku do innych państw niemieckich w Prusach, oświata między ludem najbardziej rozpowszechniona: przynajmniej prawie każdy z ludu umie czytać i pisać jako tako.

P. Jakie są miasta w Prusiech?

O. Miasta w Prusiech są: Berlin stolica Prus i Cesarstwa 300 tys. miesz. Wrocław, Królewiec, Magdeburg, *Hanower*, od 100 do 180 tys. miesz. miasta handlowe i uniwersytety. Szpandau, Magdeburg, Grudziąż, Poznań, Szczecin silne warownie. Hamburg, Bremen, Stralsund, Gdańsk, miasta portowe.

Miasta w Westfalii: Kolonia, Bonn nad Renem, Trewir, Akwisgran, miasta piękne i handlowe.

W kościele katedralnym w Trewirze, przechowuje się sukienka Pana Jezusa, którą nosił gdy żył na ziemi.

Ziemie Polskie pod rządem Pruskim.

Wielkie księstwo Poznańskie. Na północ Szlązku leży dziś tak zwane Wielkie księstwo Poznańskie, dawniej Wielka Polska, kraina polska macierz całego narodu polskiego; i do dziś tu leżą nasze pierwsze stolice i odwieczne grody: Kruszwica, Gniezno i Poznań. W r 1793 te sławne części naszej ziemi zajęli Prusacy. W roku 1806 powróciły one do Polski, ale po roku 1815, znowu zabrali je Prusacy, mocą traktatu wiedeńskiego z tytułem księstwa, pod warunkiem zachowania narodowości polskiej.

Pod względem zarządu Wielka Polska dzieliła się na wo-

jewództwa: Gnieźnieńskie, Poznańskie i Kaliskie, a rząd pruski podzielił na trzy rejencye: Inowrocławską, Bydgoską i Poznańską.

Ważniejsze rzeki w Poznańskim są: Warta największa rzeka, przechodzi przez środek. Noteć wypływa z Gopla, Proсна, Obrą. Z jezior największe jest Gopło.

W Poznańskim kraj równy, ale pagórkowaty, grunt urodzajny. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem, chowem bydła. Najznacześniejsze są fabryki płócien i sukna. Handlem zajmują się najwięcej Niemcy i Żydzi, którzy są wielką plagą dla naszego narodu. Rozległość m. k. 20000 ludność 1500000 Polaków.

Miasta w księstwie Poznańskim: **Poznań** nad Wartą, mocna warownia 60 tys. miesz. miasto piękne, ale się tam wdziera niemczyzna.

Bydgoszcz 30 tys. miesz. miasto fabryczne i handlowe.

Leszno 10 tys. miesz. *Wschowa* 7,600 miesz. za czasów polskich tu bito pieniądze (mennica była).

Ostrów fabryki sukna, w roku 1873 pamiętny wzięciem Jego Eminencyi Kardynała Hrabiego Mieczysława Ledochowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńsko-poznańskiego za wierność kościołowi.

Inowrocław, Babimost, Sroda, Srem, Ostrzeszów, Międzychód, Pleszno fabryki płótna i sukna.

Gniezno niegdyś stolica Wielkopolski tu spoczywają zwłoki Św: Wojciecha. Arcybiskup Gnieźnieńsko-poznański jest prymasem królestwa Polskiego.

Kruszwica nad Gopłem niegdyś stolica Polski, dziś licha wieścina.

Pakość, Chodzież, Radzyn, Rodolin, Strzelno, Mo-

gilno, Szubin Wieluń, Keynia, Piła miasta mniejsze.

Szlązk po obu brzegach Odry 1400 m. k. 3 mil. miesz. wydaje wyborne zboże, owoce i winogrona. Mieszkańcy hodują wiele owiec, sieją len, ztąd wiele fabryk sukna i płótna; obficie znajduje się: węgiel, cynk i żelazo.

Od roku 1763 Szlązk dostał się pod panowanie Prus.

Szlązk Prusacy podzielili na trzy rejencye: Wrocławską, Lignicką i Opolską.

Miasto Wrocław 150 tys. miesz. uniwersytet, stolica Arcybiskupa, biblioteka i wiele zakładów. W bliskości Wrocławia jest Psie pole, pamiętne klęską Niemców poniesioną roku 1109. Inne miasta Opole, Żelazna góra, Lignica, Świdnica, miasta większe.

Glatz, Kozłów i Silberberg, warownie na Szlązku.

Prusy Królewskie i Prusy Książęce,

czyli Prusy Wschodnie i Zachodnie, jest pas ziemi nad brzegiem morza Bałtyckiego, poczynszy od rzeki Niemen, idąc na zachód. Część ziemi między Niemnem a Wisłą, nazywa się Prusy Wschodnie czyli Książęce, a dalej było Pomorze czyli Prusy Królewskie. Część nazwana Prusami Książęcymi uległa wcześniej wpływowi niemieckim przez Krzyżaków. Prusy Królewskie dostały się pod panowanie Niemieckie czyli rządu Pruskiego, w czasie rozbioru Polski 1792 roku.

Prusy wschodnie i zachodnie, czyli Królewskie i Książęce mają około 25 t. m. k. a przeszło 3 miliony miesz. religia katolicka. Mieszkańcy: Polacy, Litwini, Niemcy i Żydzi. Za czasów polskich Prusy dzieliły się na trzy województwa: Pomorskie, Gdańskie, Malborskie; dziś zaś dzieli się na trzy rejencye: Królewiecka, Gumbińska i Gdańska.

W części Polski nazwanej Prusami, znaczniejsze miasta są: *Memel, Tylża, Ruda, Gumbin* od 7 do 10 tys. m. *Gdańsk*, miasto portowe i warowne, zbudowane przez królów polskich 98 tys. m. leży przy ujściu Wiśły do morza Bałtyckiego.

Malborg (Marienburg) 6 tys. m. niegdyś rezydencya wielkiego mistrza krzyżaków.

Toruń 17 tys. m. nad Wisłą, tu się urodził Mikołaj Kopernik 1473 r.

Chełmno, Chełmża, Brodnica, Piława, Kornowo, Gniew, Chojnice, Jastrów, miasta pomniejsze.

Grudziąż 16 tys. miesz. forteca.

Wejrowo i Ełki, bywały wielkie odpusty.

W *Gietrwałdzie* objawiła się Matka Boska w ostatnich czasach.

II. Bawarya.

Rozległość 30,000. Ludność 4,800,000.

Bawarya jest królestwo największe ze wszystkich państw czysto niemieckich. Panującą religią jest religia katolicka. Oprócz rolnictwa, handlu i przemysłu, w stolicy Bawaryi z całych Niemczech najwyżej stoją sztuki piękne. Do Bawaryi należy jeszcze kraik nad Renem zwany Falts Bawarya.]

P. Jakie są miasta w Bawaryi?

O. Miasta główniejsze w Bawaryi są: Monachium 170 tys. miesz. stolica, uniwersytet i akademia sztuk pięknych, Norymberga 85 tys. m. miasto handlowe. Augsburg, Ratysbona miasta handlowe, Wurtsburg Lundau warownie.

III. Wirtemberg.

Rozległość 9,025 m. k. Ludność 1,810,000.

Królestwo Wirtemberskie między Bawaryą i Badeńskim.

P. Jakie są miasta w królestwie Wirtemberskiem?

O. Miasta głównejsze w królestwie Wirtemberskiem są: **Stutgard** stolica 91 tys. miesz. nad *Nekkar*, *Ulm* warownia. *Halla* warzelnie soli.

IV. Saksonia.

Rozległość 6,800 m. k. Ludność 2,556,000.

Królestwo Saskie przerywa rzeka *Elba*. Tu dawniej byli Słowianie, Serbowie, Łużyczanie, Wilcy i do dziś dnia można słyszeć jeszcze mowę słowiańską przy miastach: *Butzen*, *Loswitz* i t.d. W Saksonii jest religia protestancka.

P. Jakie są miasta główne w Saksonii?

O. Miasta znaczniejsze są: **Drezno** 177 tys. m. stolica, miasto piękne, ma sławną galerję obrazów. *Lipsk* nad *Elsterą* 107 tys. m. to miasto prowadzi wielki handel książkami. Tu zginął książę *Józef Poniatowski*. Inne miasta *Bautzen*, *Maisen*.

Wielkie księstwo *Badenckie* ma stolicę **Karlsruhe** i inne wszystkie Wielkie księstwa i księstwa, mają stolice tychże samych nazwisk.

Alzacya i Lotaryngia zostaje pod zarządem samego cesarza. Miasta *Metz* i *Strasburg* fortece.

Lotaryngią dożywotnie rządził *Stanisław Leszczyński* król polski teść *Ludwika XA* króla francuzkiego.

SZWAJCARYA.

Rozległość 15,722 m. k. Ludność 2,669,177.

P. Jakie jest położenie Szwajcaryi?

O. Szwajcarya leży w środkowej Europie, na południe Niemiec, na północ Włoch, na zachód dotyka Francyi, na wschód Austrii.

P. Jaki jest kraj Szwajcarya - czem się zajmują mieszkańcy?

O. Cała Szwajcarya jest krajem nadzwyczaj górzystym, mieszkańcy zajmują się uprawą roli, handlem, robieniem zegarków i chowem bydła. Sławne są sery szwajcarskie.

P. Jaki jest rząd i religia w Szwajcaryi?

O. Szwajcarya jest rzeczpospolita, składa się z 22 kantonów - religia na północy protestancka, na południu katolicka.

Szwajcarya składa się z 22 kantonów, czyli jakoby 22 małych rzeczypospolitych z sobą sprzymierzonych. Każdy kanton ma swoje prawo a w rzeczach odnoszących się do całego związku, decyduje rada związkowa złożona z posłów, zasiadających kolejną w miastach: *Bern*, *Zurych*, i *Lucern*.

Kantony są: *Bazylea*, *Zurych*, *Soloturn*, *Argau*, *Turgau*, *Szafhuza*, *Waad*, *Newszatel*, *Bern*, *Sent-Gallen*, *Appenzel*, *Graubinden*, *Fryburg*, *Luzern*, *Zug*, *Szwic*, *Unterwalden*, *Uri*, *Glarus*, *Genewa*, *Wallis*, *Ticzyno* (*Tessin*).

P. Jakie są miasta głównejsze?

O. Miasta głównejsze w Szwajcaryi są: **Bern** 86

ts. miesz. rezydencya posłów zagranicznych. *Lucern*, *Zurych*, *Bazylea*, *Lozanna* miasta bardzo handlowe.

Genewa 70 ts. miesz. sławne fabryki zegarków.

Soloturn czyli *Solur* 7 ts. miesz. tu mieszkał i umarł Tadeusz Kościuszko w roku 1817.

Szafusa nad Renem, w bliskości ma spadek Renu z wysokości 70 stóp.

AUSTRYA

czyli

Monarchia Austriacko-Węgierska.

Rozległość 246,000 m. k. Ludność 36,000,000

P. Jakie są granice Cesarstwa Austriackiego?

O. Austria graniczy na północ z Rosyą, Polską i Prusami, na zachód Rosya księstwa naddunajskie, na południe Turcyja, morze Adryatyckie i Włochy, na zachód Szwajcaryja.

P. Jaka jest powierzchnia Austrii?

O. Trzy czwarte Austrii jest kraj górzysty, góry Karpaty, Alpy i Czeskie, a równiny nad brzegami Dunaju, Elby i Dniestru.

P. Jaki jest klimat i płody?

O. W Austrii klimat umiarkowany, grunt urodzajny; udają się wyborne wszelkie zboża, a nawet na Węgrzech, a na południu wyborne wino. Z ciał kopalnych: sól, żelazo, miedź, ołów, cyna, cynk, złoto.

Węgry wydają najwięcej wina. Sławne są wina węgierskie a szczególnie Tokaj.

Austria prowadzi mały handel na zewnątrz-- wszystko ograniczone w granicach państwa; ma tylko jeden port Tryest, nad morzem Adryatykiem. W ostatnich czasach w Austrii zaczęły kwitnąć fabryki i rękodziela, jako to: fabryki sukna, płótna, bawełniane, chemiczne, żelazne itd.

P. Z jakich krajów składa się Austria?

O. Austria składa się z bardzo wielu krajów i narodów, jako to: Słowian, Polaków, Czechów, Niemców, Węgrów, Włochów; i każdy naród mówi swoim językiem.

Kraje Austrii są: Arcyksięstwo Austriackie, Tyrol, Sztiria, Iliria, Morawia i Śląsk, Węgry, Dalmacyja z Krocycją i Siedmiogrodem, Pogranicze wojskowe, Galicyja.

Ludność Austrii wynosi 36 milionów, z tych jest 18 milionów Słowian, 6 milionów Niemców, 5,900,000 Polaków i Rusinów, reszta Węgrzy, Włosi i Żydzi. Ludność państwa jak rachują mówi, około dwudziestu językami.

P. Jaki jest rząd w Austrii i religia?

O. Austria jest cesarstwem, religia katolicka.

Od roku 1868 Węgrzy tworzą oddzielne królestwo, które w związku z innymi państwami cesarstwa zostają pod rządem cesarza austriackiego. Inne nrodowości jak Polacy, Czesi, w ostatnich czasach uzyskali wiele swobód narodowych jako to: język narodowy w urzędach i szkołach, mają swoich namiestników i reprezentantów w rządzie państwa. Administracyjnie Austria dzieli się na prezydenoye i cyrkuly.

P. Jakie są miasta Austrii?

O. Miasta Austrii są: Wiedeń stolica, Peszt, Buda, Innsbruk, Praga, Lwów, Szegiedyn i t. d.

Kraje i miasta Austrii są: **1. Arcyksięstwo Austriackie** z miastem **Wiedeń** stolica nad Dunajem 900 t.m. *Lintz* warownia nad Dunajem **2. Tyrol** bardzo

górzysty kraj z miastem głównym *Insbruk, Trydent* tu był Sobór 3. **Styria** miasto główne *Gratz* 80 ts. miesz. 4. W **Illiryi** miasto główne *Lajbach* 5. **Czechy** z miastem stołecznym *Praga* 157 ts. miesz. uniwersytet 6. **Morawia i Szląsk** miasto główne *Berno* 70 ts. miesz. *Ołomuniec* 15 ts. miesz. warownia. 7. **Węgry** z Siedmiogrodem Krocąją i Sławonią *Peszt* stolica nad Dunajem, *Buda* przedmieście *Presburg* największe miasto w Węgrzech 257 ts. miesz. *Debreczyn, Szegiedyn* miasta handlowe, *Tokaj* sławne wino. W Siedmiogrodzie *Hermanstall*, w Sławonii *Eszek*, w Krocąji *Agram* (Zagrzeb.) 8. W **Dalmacyi** miasta: *Zara, Spoleto, Ragusa, Kataro*. Nad morzem Adryatyckim 9. **Pogranicze wojskowe**, z miastem głównym *Peterwardajn* 10. **Galicya**, z *Krakowem i Bukowiną*, miasta: *Lwów, (Lemberg)* 87 ts. msz. *Brody, Przemyśl, Kraków* nad Wisłą dawna stolica Polski 50 ts. m.

Kraje Polskie pod rządem Austryackim.

Galicya. za czasów polskich Ruś Czerwona, za Kazimierza Wielkiego weszła w skład rzeczypospolitej i dzieliła się na województwa: Ruskie i Belzkie, tudzież na ziemie: Lwowską, Przemyską, Sanocką i Galicką. Po 400 latach należenia do Polski, w roku 1773 w czasie rozbioru Polski dostała się pod panowanie Austrii z tytułem królestwa Galicyi (Halicz) i Łodomeryi 20 tys. mil kw. a 5900000 mieszkańców, Polaków, Rusinów, Niemców, Żydów, Ormian i Cyganów. Religia katolicka w trzech obrządkach: w Łacińskim,

Unickim i Ormiańskim.

Galicya dziś dzieli się na dwie prowincje, Lwowską i Krakowską, a te na powiaty cyrkuly.

Rzeki w Galicyi: Wisła do niej wpadają, Raba, Dunajec, Wisłoka-- Prut, Seret i Dniestr, wpadają do morza Czarnego.

Wschodnia część Galicyi, między Prutem i Karpatami, nazywa się Bukowina.

Do Galicyi należą jeszcze trzy księstwa: Cieszyńskie, Oświęcimskie i Zatorskie leżące na południu Szlązka Austriackiego, tj. w zachodniej części Galicyi.

W południowej części Galicyi wznoszą się góry Karpaty. Z minerałów najznacześniejsze są kopalnie soli, których pokłady szeroko pod ziemią się rozpościerają. Niedaleko Krakowa w Bochni i w Wieliczce, wydobywają sól na wielką skalę. Klimat w Galicyi jest umiarkowany, lud najwięcej zajmuje się rolnictwem tak jak i w innych częściach naszej ziemi.

Miasto **Lwów** 87000, rezydencya namiestnika, jest stolicą trzech arcybiskupów katolickich jako to: łacińskiego, unickiego i ormiańskiego; ma trzy gimnazya, bibliotekę i zakład Ossolińskich.

Brody miasto na granicy Wołynia 25 tys. miesz. najwięcej Żydów.

Żurawno, Trembowla pamiętne w historii naszej w wojnach z Turkami i bochaterstwem naszych przodków (Chrzanowska, broni Trembowli, Sobieski z 10 tys. opiera się 150 tys. Turków pod Żurawnem.)

Przemyśl, 15 tys. m. Sanok, Nowy targ, Sambor, Halicz, źródła stone, Szczawnica sławne wody mineralne.

Kraków nad Wisłą 50 ts. m. od czasów Zygmunta III stolica Polski. Kraków jest jedno z najstarszych miast polskich i zawiera w sobie najwięcej

pamiętek najdroższych sercu polskiemu. Na górze Wawel wznosi się Zamek królewski i kościół katedralny, w którym koronowano i później chowano królów, tam jest sławny dzwon Zygmunta. W Krakowie znajduje się wiele kościołów, tak iż wziął nazwę drugiego, „Rzymu.“ Z kościołów, najwspanialszy Maryacki. Z gmachów i zakładów znaczniejsze są: Sukiennice, akademia założona r. 1400 przez Władysława Jagiełłę; bogata biblioteka, gabinet historii naturalnej, obserwatorium astronomiczne, ogród botaniczny i t.p.; oraz wiele ma różnych zakładów dobroczynnych.

Przedmieścia Krakowa są: Kleparz, Wesoła, Stradom, Piasek, Zwierzyniec i Kazimierz.

W bliskości Krakowa znajdują się trzy kopce czyli mogiły: Krakusa, Wandy i Kościuszki. *Wieliczka* o 3 mile od Krakowa, *Bochnia* cztery mile od Wieliczki sławne kopalnie soli.

W roku 1683 król polski Jan Sobieski oswoił Wiedeń od Turków; w tej bitwie Turcy mieli 300 tysięcy wojska a Polacy z połączonymi ledwie siedmziesiąt.

ROSSYA.

Rozległość 2,000,000 m. kw. ludność 70,000,000.

P. Gdzie leży Rosya?

O. Rosya zajmuje całą południowo-wschodnią część Europy, i północną połowę Azji (Sybir.)

Rossya jest najobszerniejsze państwo na całym świecie, ale stosunkowo nie zabardzo zaludnione.¹

Zachodnio-południowa część Rosyi, są to kraje zabrane Polsce, pod imieniem królestwa Polskiego: Litwy, Zmudzi i kraju zabranego (Wołyń Ukraina i Podole). Kraje Polskie zabrała Rossya rozbierając Polskę z pomocą Prus i Austrii od roku 1773 do 1792. Nad morzem Bałtyckiem leży księstwo Finlandzkie.

Mieszkańcy Rosyi należą do szczepu Słowiańskiego -. Są Rosyanie, Polacy, Rusini, Litwini, Finnowie pokolenia Fińskie, trochę Niemców, na południu Tatarzy, Kirgizi, Kozacy.

P. Jaka jest powierzchnia i klimat w Rosyi?

O. Powierzchnia Rosyi składa się z równin (wyjąwszy wyżyny Wołdajskiej.) Klimat na północy zimny w środku ostry umiarkowany, na południu ciepły.

P. Jakie są płody w Rosyi i czem się zajmują mieszkańcy?

O. Na samej północy Rosyi nic nie rośnie, w środkowej i południowej mieszkańcy zajmują się głównie rolnictwem. Ziemia wydaje różne gatunki zbóż: pszenicę, żyto, len, konopie, a na południu rosną melony, winogrona i inne różne owoce.

Wyjąwszy stepy na południu, Rosya jest pokryta lasami wielkimi, które dostarczają drzewa i wyrabiają z nich potaż, smołę i dziegieć, co jest przedmiotem handlu Rosyjskiego na zewnątrz. Z ciał kopalnych w Rosyi zasługują na uwagę: żelazo, miedź, platyna, złota nie wiele, a srebro wydobywa się w górach Uralskich.

P. Jaki jest handel w Rosyi?

O. Handel Rosyjski nie jest za bardzo wielki, głównym przedmiotem jest drzewo, potaż, smoła, terpentyna

na dziegieć, skóry, konopie i różne zboża, tudzież konie, bydło i nierogacizna.

P. Co wiemy o oświacie w Rosyi?

O. Oświata w Rosyi stoi bardzo nisko, wyjąwszy wyższe klasy, które się kształcą; lud bez mała całkiem zaniedbany. Sam rząd kładzie dla oświaty wielką przeszkodę.

W Rosyi oświata i cywilizacya zaczęła się dopiero szerzyć od 18 wieku od Piotra Wielkiego, ale tu cywilizacya to jest tylko pokrywa barbarzyństwa, dzikości, okrucieństwa, jakie w Rosyi panują.

P. Jaki jest rząd w Rosyi i religia?

O. Rosya jest cesarstwem; rząd monarchiczny despotyczny; religia prawosławna panująca.

W Rosyi religia prawosławna, t.j. schizmatycka jest panująca i kto jest prawosławnym już nigdy nie może w granicach państwa Rosyjskiego przyjąć innej religii, chociażby znalazł że prawosławna religia nie jest prawdziwą. Ktoby się odważył odstąpić od religii prawosławnej, zostaje skazanym na całe życie na wygnanie, do ciężkich robót na Sybir. Cesarz jest głową kościoła prawosławnego.

Rząd rosyjski katolików przesładuje, a unitow przemocą zmusza na schizmę.

P. Jak się Rosya dzieli administracyjnie?

O. Administracyjnie Rosya dzieli się na 76 gubernii, 15 prowincyi i 2 okręgi. Z tego 10 gubernii przypada na królestwo Polskie, a 8 na Wielkie Księstwo Finlandzkie.

Gubernie Rosyjskie są: gubernie Nadbałtyckie: Sant-Petersburska, Estlandzka, Inflancka, Kurladzka.

Gubernie Zachodnie są: Kowieńska, Wileńska, Grodzieńska, Mińska, Witebska, Mohilewska, Kijowska, Wolyńska,

i Podolska,

Gubernie północne są: Archangielska, Olonecka, Wologodzka, Nowogrodzka.

Gubernie wschodnie: Permska, Ufimska, Orenburska, Wiacka, Kazańska, Symbirska, Samarska.

Gubernie południowe: Saratowska, Astrachańska, Woroneżka, Charkowska, Ekaterynosławska, Taurycka, Chersońska, Czernihowska, Poltawska i Kurska.

Gubernie środkowe: Pskowska, Twerska, Kostromska, Jarosławska, Niżegorodzka, Włodzimierska, Moskiewska, Smoleńska, Kałużyńska, Orłowska, Tułska, Razańska, Tambowska, Penzeńska.

W kraju Zakaukaskim: Stawropolska, Tyfliska, Kutajska, Elizawetpolska, Bakińska, Erywańska.

WSyberyi: Tobolska, Tomska, Jenisejska, Irkucka.

Prowincye: Bessarabia, Semipalatyńska, Jakucka, Zabajkalska, Pomorze wschodniego Oceanu, Amurska, Turgajaska, Akmolińska, Syrdaryjska, Siemireczyńska, Terska, Kubańska, Dagestańska, Wojska Dońskiego, Wojska Uralskiego.

Okręgi: Zakatalski, Czernomorski.

Nazwisko każdej gubernii pochodzi od miasta gubernialnego. Ztąd nazwisko gubernii wskazuje już miasto gubernialne, wyjąwszy w guberniach następujących: gubernia Estlandzka z m. gub. Rewel, Kurlandya z m. gub. Mitawa, Wolyńska z m. gub. Zytomierz, Podolska z m. gub. Kamieniec Podolski, Bessarabia z m. gub. Kisziniew, Orenburska z m. gub. Ufa, Olonecka z m. gub. Petrozawodzk, Ziemia Dońskich Kozaków z m. gub. Nowo-Czerkask,

P. Jakie są miasta głównejsze w Rosyi?

O. Miasta głównejsze w Rosyi są: **Petersburg** nad Nową, stolica 700 tys. miesz., *Moskwa* pierwsza stolica 400 miesz., miejsce koronacyi cesarzów, *Odessa* 125 tys. miesz. port nad morzem Czarnem, *Ryga* port na morzu Bałtyckiem, *Archangielsk* w lodach północnych, port, *Astrachań* przy ujściu Wołgi do morza

Kaspijskiego, miasto handlowe. *Kazań, Nowogród, Woroneż, Cherson, Kaluga, Saretoń* miasta handlowe.

Jarosław pamiętny wygnaniem J.W. Felińskiego Arcybiskupa Warszawskiego. *Orenburg* wygnanie Polaków.

Kronsztat forteca Petersburga. *Sebastopol* silna warownia nad morzem Czarnem.

POLSKA.

Jednym z najbardziej oświeconych i ucywilizowanych narodów słowiańskich są Polacy, którzy nie podbojem ani podstępem, ale przez swoją szlachetność, poczciwość, swobodę, opiekę i pomoc udzieloną uciesnionym; wzrosli w ogromne państwo, które w czasie swego rozkwitu sięgało od morza Bałtyckiego, aż do Karpat na południe, a niekiedy aż do morza Czarnego; ze wschodu od rzeki Odry aż po Dniepr i Dźwinę zachodnią. Te wszystkie kraje tego ogromnego państwa nie przemocą wcielone do Polski, ale podając bratnią dłoń. Rzeczpospolita Polska, przypuszczała jednych do swych swobód, lub zasłaniając słabszych od przemocy i ucisków sąsiednich Tatarów i Moskali przyjmowała pod swą opiekę. Tak weszła Litwa przez małżeństwo Jagiełły z Jadwigą i zabezpieczyła się od Moskali, tak weszła w skład Polski Ruś, uciesniona przez Tatarów

Infanty udały się pod opiekę Polski zasłaniając się przed napaścią Moskwy itd.

Polska była potężną i groźną dla nieprzyjaciół, broniła uciesnionych i wiary świętej; ztąd też Ojcowie Święci, królom naszym nadali zaszczytny tytuł „obrońców chrześcijaństwa”. Oświata w Polsce już w połowie X wieku głęboko zapuściła swoje korzenie, od czasu przyjęcia chrześcijaństwa sprowadzono wiele duchowieństwa, pozakładano liczne klasztory, które były pierwszymi szkołami, a w roku 1400 Jagiełło założył akademię. W kraju mieliśmy bardzo wiele uczonych ludzi słynnych nauką i znanych w całym świecie uczonym. Zresztą był u nas dostatek wszystkiego. Polska była potężną i groźną dla nieprzyjaciół kraju i religii. Polska miała wielkie poważanie i znaczenie polityczne. W XVI wieku królów polskich wzywały sąsiednie narody na swoje trony, a nawet i zapraszano ich na sędziów polubowych pomiędzy monarchami. Z tak zacnego narodu pochodzisz ty dziatwo polska, chociaż może i sama nie wiesz o swoich przodkach; więc się poucz i staraj się naśladować swoich dziadów, którzy się zasłużyli religii i krajowi, Bogu i Ojczyźnie.

Rozległość i ludność dawnej Polski. Polska w czasie tysiąc letniego istnienia swojego, różnie zmieniała granice; więc się zmieniała i jej rozległość. Za czasów Zygmunta miała około 30 tys. mil kwadratowych polskich. Od granicy północnej do południowej by-

ło dwieście (dwa sta) mil polskich; ze wschodu na zachód także tyle.

Ludność Polski wynosi około 20 milionów; w tem było 10 milio. rodowitych Polaków; 7 milio. Rusinów, 3 miliony Litwinów, Żmudzinów, Łotyczów i Żydów. Religia panująca, była katolicką; było jednak milion schizmatyków, trochę Żydów i Mahometan.

Hierarchia kościelna w Polsce składała się z dwóch Arcybiskupów i z 15 Biskupów.

Arcybiskupstwa były: Gnieźnieńsko-Poznańskie i Lwowskie.

Biskupstwa były: Krakowskie, Kujawskie, Poznańskie, Wileńskie, Płockie, Warmińskie, Łuckie, Przemyskie, Żmudzkie, Chełmińskie, Chełmskie, Kijowskie, Kamienieckie, Inflanckie i Smoleńskie. Arcybiskup Gnieźnieńsko-Poznański stał na czele kościoła i był prymasem państwa.

Unici mieli dwóch Arcybiskupów jakoto: Kijowskiego i Połockiego i czterech biskupów.

Ormianie katolicy we Lwowie mieli swego Arcybiskupa.

Dyzunicy (schizmatycy) mieli swojego Archimandrytę w Kijowie.

Podział polityczny. Sławna nasza Rzeczpospolita Polska dzieliła się na trzy części czyli prowincye, jako to: Wielkopolską, Małopolską i Litwę. Wielkopolską i Małopolską w stosunku do Litwy zwano Koroną, Pol-

ska dzieliła się jeszcze na Koronę i Litwę. Każda z tych prowincyi dzieliła się na województwa, a te na powiaty i ziemie.

I. Wielkopolska składała się: I. z właściwej Wielkopolski, II. Mazowsza i III. Prus.

Województwa Wielkopolskie: 1) Poznańskie z m. Poznań 2) Kaliskie z m. Kalisz 3) Gnieźnieńskie z m. Gniezno. 4) Inowrocławskie z m. Inowrocław 5) Brzesko kujawskie z m. Brześć Kujawski, Kruszwica 6) Łęczyckie z m. Łęczyca, 7) Sieradzkie z m. Sieradz. II. Województwa Mazowieckie: 8) Mazowieckie z m. Warszawa 9) Płockie z m. Płock 10) Rawskie z m. Rawa III. Prusy Królewskie z województw: 11) Pomorskie z m. Gdańsk 12) Chełmińskie z m. Chełmno 13) Malborskie z m. Malborg.

II. Małopolska zawierała: I. właściwą Małopolską, II. Podlasie III. Ruś Czerwoną, IV. Ukrainę.

I. Województwa Małopolskie: 1) Krakowskie z m. Kraków, Siewierz, Zator i Oświęcim, 2) Sandomierskie z m. Sandomierz 3) Lubelskie z m. Lublin; II. Województwa Podlaskie: 4) Podlaskie z m. Drohiczyn i Augustów; III. Województwa Rusi Czerwonej: 5) Ruskie z m. Lwów, Halicz, Chełm, Trębowla, Zamość, 6) Bełskie z m. Bełz, 7) Wołyńskie z m. Łuck, Włodzimierz i Ostróg, 8) Podolskie z m. Kamieniec podolski, Jazłowiec; IV. Województwa Ukrainie: 9) Braclawskie z m. Braclaw, Human, Targowica, 10) Kijowskie z m. Kijów, Zytomierz, Poltawa, 11) Czernichowski z m. Czernichów i Nowogród Siewierski.

III. Litwa składała się: I. z właściwej Litwy, II. Zmudzi III. Rusi.

I. Województwa Litewskie: 1) Wileńskie z m. Wilno. 3) Trockie z m. Troki, Grodno, Kowno; II. Zmudzkie z m. Miedniki, Połaga Kiejdany III. Województwa Rusi Litewskiej: 4) Nowogrodzkie zwane także Rusią Czarną z m. Nowogródek, Nieśwież Mir, Słuck; 5) Brzeskie zwane także Polesiem z m. Brześć

Litewski i Pińsk 6] Mińskie z m. Mińsk, Mozyr 7] Połockie z m. Połock 8] Witebskie z m. Witebsk 9] Mściślawskie z m. Mściślaw. Te cztery ostatnie województwa zwano Rusią Białą, 10] Smoleńskie z m. Smoleńsk, 11] Inflanckie z m. Dynaburg.

Stolica Polski. Do czasów Zygmunta III. t. j. do roku 1560 Kraków był stolicą Polski, a od tego czasu Warszawa, lecz w Krakowie królowie się koronowali i w katedrze na Wawelu są groby królów i znakomitych polskich mężów.

Rozbiory Polski. Zepsucie obyczajów, brak enót obywatelskich, zarozumiałość, o swojej wielkości i potędze obok wewnętrznego rozstroju jaki powstał z niezgód wewnętrznych, ciągle zrywanie sejmów, zbyte ograniczanie władzy królewskiej i niedołężstwo panujących w ostatnich czasach, podkopały niezależność kraju i sprowadziły upadek. Rosya, Prusy i Austria ułożyły plan i Polskę rozebrano po trzykroć t. j. r. 1773, 1793 i 1795, a Polskę zupełnie wykreślono z rzędu mocarstw Europy.

Polska upadając chciała złe naprawić; ułożono konstytucję zwaną 3 Maja, starano się powiększyć wojsko, uwolnić włościan, naprawić sądownictwo, rozciągnąć do wszystkich opiekę prawa; ukazała się sławna konfederacya Barska, zasłynął Kościuszko, Puławski i wielu innych, ale piękne usiłowania przyozdabiają tylko karty naszej historii. Niezależności kraju nie uratowano i Polska upadła.

Prusy zabrały: Prusy królewskie i część Wielkopolski t. j. województwa: Poznańskie, Gnieźnieńskie i w części Inowrocławskie, Brzesko-kujawskie, Kaliskie i Sieradzkie, które teraz pod nazwą Wielkiego księstwa Poznańskiego zostają pod rządem króla pruskiego.

Austria otrzymała część województwa Krakowskiego i Sandomierskiego po prawej stronie Wisły, całe województwo Ruskie prócz ziemi Chełmskiej i część województwa Podolskiego po prawej stronie Zbrucza, które teraz pod nazwą Galicji i Lodomerji, zostają pod panowaniem cesarza austriackiego.

Rosya wzięła resztę, to jest to, co stanowi dziś królestwo Polskie kongresowe, Litwę, Zmudź, Inflanty, Wołyń Ukrainę i Podole, które Rosya podzieliła na następujące gubernie: Wołyńską, Kowieńską, Smoleńską, Grodzieńską, Mińską, Czernihowską, Witebską, Kijowską i Podolską.

Te kraje dziś noszą nazwę kraj zabranych i tam gdzie jest miasteczko Niemirów wśród Polski, tam po rozbiore schodziły się granice trzech naszych sąsiadów: Rosyi, Prus i Austrii.

Koleje Polski po rozbiore.

Rozebrano Polskę i wykreślono z karty geograficznej, lecz gdy w r. 1809 Napoleon pokonał Prusaków odebrał im ziemie Polskie i utworzył tak zwane Księstwo Warszawskie, a Elektora Saskiego osadził na tronie polskim. Po upadku Napoleona zebrał się kongres we Wiedniu w r. 1815 i znowu rozebrano Księstwo Warszawskie. Wielkopolskę wzięły Prusy z zastrzeżeniem języka, religii, i swobód narodowych, z reszty utworzono małe królestwo Polskie zwane Kongresowem z pewną autonomią, pod rządem rosyjskim, a cesarz był królem polskim. Rząd rosyjski praw narodu nie szanował, Polaków prześladował, więził i uciskał; więc wybuchło powstanie w r. 1830 Polacy przegrali. Dla odzyskania swobody narodowej były ruchy rewolucyjne w r. 1846 i

1848 lecz bez wielkiego znaczenia, aż w r. 1863 wybuchło powstanie, które gdy Polacy przegrali rozpoczęło się straszne prześladowanie, a w r. 1865, rząd rosyjski starał się nawet zatrzeć ślady narodowości polskiej. Zniesiono tytuł królestwa, Warszawie odebrano tytuł stolicy, kraj podzielono na dziesięć gubernii wcielono do Rosyi i wciąż szerzy się straszne prześladowanie. Nie lepiej dzieje się dziś pod rządem pruskim, gdzie rząd prześladowuje i religię i narodowość; bronią nawet uczyć po polsku w szkołach, a nazwiska miast polskich ciągle przerabiają na niemieckie. Jak dziś to najwięcej swobód z łaski Boga używają Polacy w Galicyi, pod rządem austryackim.

Kraje Polskie pod rządem rosyjskim.

I. Królestwo Polskie kongresowe. Jego koleje znamy już z krótkiego opisu o dawnej Polsce w tej książce umieszczonego na stronie 73, tu podajemy tylko samą geografję.

P. Gdzie leży królestwo polskie kongresowe?

O. Królestwo Polskie, które dziś znamy jako kongresowe, jest ono tylko częścią wielkiego i potężnego królestwa Polskiego, które zniszczyli Moskale, Prusacy i Austriacy w latach 1772, 1773, 1793, rozciąga się ono dziś po obu stronach Wisły, mniej więcej w promieniu 30 mil polskich w około Warszawy.

To jest osobliwsze że w tem małym królestwie, które leży jak serce wśród całego obszaru kraju znajdują się wszystkie główne części starożytnej Polski. Składa się ono

z części Wielkopolski, z części Małopolski, Litwy i Rusi.

Nazywa się kongresowem, bo 1815 r. utworzone przez kongres Wiedeński.

P. Jaka jest powierzchnia królestwa Polskiego i jakie są góry?

O. Powierzchnia królestwa Polskie go jest równa, na północy znajduje się tylko kilka łańcuchów wzgórz i te są: góry Świętokrzyskie czyli Sandomierskie, których najwyższe: góra Łysa (1960) i Łysica (1800 stóp nad poziom morza). Karpaty w Galicyi.

Na Łysej górze znajduje się wielki klasztor Benedyktynski zbudowany jeszcze 1008 r. przez Bolesława Chrobrego. Na górze znajdowała się znaczna część relikwii Sw. Krzyża i kościół pod tem wezwaniem, ztąd i nazwisko gór Świętokrzyskich.

P. Jakie są rzeki w Polsce?

O. Rzeki w królestwie polskim są: 1) Wisła największa rzeka przyjmuje w siebie 120 rzek i rzeczek, 500 (130 mil. pol.) długa wpada do morza Bałtyckiego, początek ma na Szlązku Austryackim. Z wpadających z prawej strony ważniejsze są: *Bug, Narew, Drwęca*. Rzeki z lewej strony wpadające są: *Przemsza, Prądnik, Nida, Pilica, Kamienna, Wieprz* 2) Niemen do morza Bałtyckiego. 3) Warta wpada do Odry.

Do Narwi wpada *Biebrza, Nietta, Piza, Wikra, Oszyć*.

Do Wieprza wpada *Tysmica, Bystrzyca, Gielczew*.

Do Warty wpadają *Obra i Noteć*.

Prosha wpada do Warty.

P. Jakie są jeziora w Polsce?

O. Jezior w Polsce jest około 900. Największe Gopło na granicy Poznańskiego, Wigry w Augustowskim – inne są pomniejsze.

Jezior jest najwięcej w Augustowskim, najmniej w Radomskim.

P. Jaki jest klimat w Polsce?

O. W Polsce kongresowej klimat umiarkowany, a w krajach zabranych cieplejszy, iż rosną winogrona, melony, a wszelkie delikatne owoce i zboża wybornie się udają.

P. Jaki jest przemysł i handel w Polsce?

O. Polacy zajmują się najwięcej rolnictwem. Handlem najwięcej zajmują się cudzoziemcy, jednakże w ostatnich czasach i Polacy biorą się, zakładają fabryki, handle itd., przedmiotem wywozu jest zboże, potaż, drzewo i bydło.

Mamy wiele fabryk sukna, płótna, naczyń glinianych i fajansowych, około 50 cukrowni, fabryki bryczek, fortepianów machin parowych, wyrobów żelaznych w Warszawie itd.

P. Jakie są ciała kopalne w Polsce?

O. Ciała kapalne wydobywane w Polsce są: sól, siarka, żelazo, miedź, ołów, cynk, wapień, kamień ciosowy, marmur, glina, a nawet i srebro w okolicach Olkusza; lecz w XVII wieku zalane zostały wodą rzeki Baby.

W Augustowskim wydobywają bursztyn. Kruszcze i minerały znajdują się w południowej części. Mamy wiele źródeł mineralnych, jako to w Busku, Solcu, Ciechocin-

ku za obrębem królestwa, w Krzeszowicach, Szczawnicy itd.

P. Jaka jest religia, rozległość i ludność w królestwie?

O. Religia jest katolicka – ludność wynosi sześć milionów, rozległość 40 tysięcy m. kw. (2316 m. kw. polskich.) W Polsce jest 500 tys. Żydów.

W dzisiejszem królestwie, kościołem rządzi Arcybiskup warszawski i siedmiu Biskupów; ztąd jedna archidiecezja Warszawska i dyecezye: Kielecka, Kujawsko-Kaliska, Lubelska, Sandomierska, Płocka, Augustowska i Podlaska.

Unieci mieli swego biskupa w Chełmie, lecz zdradą i gwałtem rząd rosyjski nawraca ich na schizmatyków, a w Chełmie jest dziś biskup schizmatyków czyli prawosławny.

P. Jakie są główne miasta w dzisiejszem królestwie Polskiem?

O. W dzisiejszem królestwie Polskiem główne miasta są: *Warszawa* 300 tys. miesz. stolica. *Łódź* 56 tys. *Lublin* 20 tys. miesz., *Zgierz* 26 tys. m. *Płock*, *Radom*, *Piotrków*, *Sandomierz*, *Kalisz*, *Częstochowa* i inne. Fortece: *Zamość* *Modlin*, *Dęblin*.

P. Jak się dzieli królestwo Polskie?

O. Królestwo Polskie dziś dzieli się na 10 gubernii, a te są: 1. Warszawska 2. Kaliska 3. Piotrkowska 4. Radomska 5. Kielecka 6. Lubelska 7. Siedlecka 8. Płocka 9. Łomżyńska 10. Suwalska.

I. Gubernia Warszawska miasta: Warszawa na lewym brzegu Wisły, leży prawie w środku Europy; od czasów Zygmunta III od r. 1569 stolica królestwa Polskiego – dziś ma 300000 mieszkańców, 3500 kamie-